

SEBESTYÉN KINGA

ÉLET A REGÉNYBEN, REGÉNY AZ ÉLETBEN

Magyar Miklós: *Marcel Proust nyomában*

■ Vannak olyan könyvei a világirodalomnak, amelyeket illik ismerni, szeretni, sőt idézni is. *Az eltűnt idő nyomában* pedig kétségtelenül helyet kap az ilyenként számontartott művek sorában. Csakhogy a francia szerző hétköztetes, monumentális művét sem olvasni, sem pedig megszeretni nem könnyű, kezdi Magyar Miklós *Marcel Proust nyomában* című könyvének bevezetőjét.

Ennek ellenére nem tévedhetünk nagyot, ha azt mondjuk, hogy mégis ténylegesen egy olyan műről van szó, amelyet ha másképp nem is, de a híres madeleine-jelenet révén nemcsak a világirodalmat behatóbban ismerők, hanem az átlagos irodalomkedvelők, irodalomolvasók is ismernek. Ezt a kijelentést nagyban alátámaszthatja az is, hogy Marcel Proust és *Az eltűnt idő nyomában* az iskolai irodalomoktatásban is felbukkan, noha nem egészében, hanem éppen a már említett teasütemény-jelenet révén. Ez szokott lenni ugyanis az egyik sokat használt példa, amikor a huszadik század gondolkodásbeli fordulataival, filozófiai kérdéseivel ismerkednek a diákok, így például Henri Bergsonnak az idő relativitásáról szóló fejtegetéseivel. De ugyanígy elvezeti a fiatal olvasókat Proust művéhez Radnóti Miklós *À la recherche* című verse is, ami nemcsak címével, hanem éppen emlékezés-, emlék- és időszemléletével utal a könyvre. Sőt ilyen indirekt híd szerepét tölthetik be a diákok és a francia regény között Babits Mihálynak egyes művei is, aki maga is nagyra tartotta a francia szerzőt.

Sokaknak ismerős tehát *Az eltűnt idő nyomában*, de ehhez képest kijelenthetjük, arányaiban kevesen vannak azok, akik el is olvasták a művet teljes terjedelmében. S talán éppen erre a köztességre jók a Magyar Miklóséhoz hasonló könyvek, ezek tölthetnek be mintegy hídszerepet a könyvet és annak koncepcióját ismerő, a regény után érdeklődő, de azt még nem elolvasó közönség és a mű között. Beszédese ilyen szempontból maga a kötet cím is, valamint az akár fülszöveggént is értelmezhető összefoglaló, amelyet a könyvet értékesítő weblapok oldalain láthatunk. Ennek értelmében ugyanis Magyar Miklós könyve úgy jelenik meg, mint egyfajta sajátos, nem pontosan lépésről lépésre végigvitt, de tájékozott, a könyvet és a szerzőt több eltérő szempontból megvizsgáló „használati utasítás”, amelynek előzetes olvasgatása hozzásegítheti az olvasót *Az eltűnt idő nyomában* gördülékenyebb, értőbb elolvasásához anélkül, hogy elvenne a szöveggel való első találkozás esztétikai, irodalmi élményéből. A szerző ugyanis megpróbálkozik azzal, hogy minél alaposabb érvekkel alátámassza azt a kezdeti, a későbbiekben is többször előforduló, eredetileg George D. Paintertől származó kijelentését, amit a kötet tételmondatának is tekinthetünk, s amely így hangzik: Proust semmit nem talált ki, de mindent átalakított. Ennek jegyében jár utána a szerző Proust Párizsának, a számos szalonnak, melynek az író visszatérő vendége volt, az ott megismert – a regény szem-

pontjából is fontos – személyeknek, a Proust számára oly fontos zenei életnek, *Az eltűnt idő nyomában* elbeszélési sajátosságainak, a művet övező műfaji vitáknak, a megírásra ható vagy nem ható filozófiai, pszichológiai irányzatoknak, vagy éppen a szexualitás, szerelem, szenvedés témaköreinek a regényben. Ugyanakkor mindemellett helyet kap a könyvben az író családi hátterének bemutatása, elvétett vagyonkezelési gesztusainak nyomon követése, sőt az író hűséges szolgálójának alakjára, Céleste Albaret-ra is kitér Magyar Miklós.

A könyv szerkezetét tekintve tehát elmondhatjuk, hogy különböző tematikájú, lazábban vagy szorosabban kapcsolódó részek követik benne egymást anélkül, hogy bárhol tanulmánykötetnek nevezné a szerző a művét, vagy tartalomjegyzékben sorolná fel az írásokat. Ennek értelmében azt feltételezhetjük, hogy a szerzői intenció szerint a szövegek egy nagy egységgé kellene összeálljanak, nem pedig kisebb, különálló egységekként következnek egymás után. Mégis, ha elolvassuk a kötetet, azt látjuk, hogy nincs különösebb folytonosság vagy egymásra épülés a fejezetek egymásutánjában, a legtöbb esetben legalábbis. Sőt az is megtörténik, hogy az egyes nagyobb részekben belüli alfejezetek között felbukkan olyan is, amely konkrét módon nem is kapcsolódik a regényhez vagy Proust alakjához, szerepe inkább az, hogy segítse a Proust által élt mindennapi valóság teljesebb körű képének megrajzolását. Így például a bevezetőt követő első fejezetben, a *Marcel Proust Párizsa a Belle Époque idejében* nevet viselő fejezetben Magyar Miklós több oldalt szentel az olyan emblematisz párizsi épületek leírásának, mint az Eiffel-torony, a Le Grand Palais, a Le Petit Palais, a III. Sándor híd vagy éppenséggel a métro. Párizsról mint a kultúra fővárosáról is hosszan szó esik, a szerző bemutatja például Toulouse-Lautrec alakját, aki a Moulin Rouge-i éjszakai élet kiemelkedő szereplője, nem melleleg nagyon termékeny és aktív festője volt, s vele

kapcsolatban részletezően kitér annak a táncosnőnek az életére is, aki az első Moulin Rouge-plakát modellje lett. Mindezt pedig anélkül, hogy bármilyen közvetlen utalás is történe Proustra vagy a regényre. A kötet egy későbbi pontján viszont Magyar Miklós egy teljes fejezetet szentel több másik festőnek, akiről ott ki is fejt a szerző, hogy milyen hatással voltak a képzőművészetben rendkívül tájékozott, a galériákat és kiállításokat betegségei ellenére is kitarotán látogató Proustra és *Az eltűnt idő nyomábanra*. Ennek lapjait ugyanis benépesítik az ismert és kevésbé ismert, esetleg kitalált, de valós alakokról mintázott festőalakok. Így esik szó többek között Giotto di Bondonéről, Sandro Botticelliről, Vittore Carpaccióról, akinek *Szent Ursula legendája* és *Grado ördögűző pátriárkája* című festményei meg is jelennek a regényben, és az akaratlan emlékezés beindítója az elbeszélő Marcelnél. A konkrét festményeken túl azonban a festészet mint művészeti ág is fontossá válik a regény és a regényírás valóságában, ugyanis Proust éppen a Pierre-Auguste Renoirról szóló fejtegetésein keresztül fogalmazza meg a festők és az írók eredetiségének ismervét, ami röviden abban áll, hogy ahány alkotó, annyiszor teremtődik újra a világ, s a közönség, a befogadók közössége ezeken keresztül mindig új nézőpontot vehet fel, amelyen keresztül a már eddig is ismert valóság valahogy különbözőzőnek tetszik a régítől, mégis tökéletesen világos, amit látnak. Proust írásművészete sem áll egyébként távol az impresszionizmustól. Az asszociációk fontossága, a pillanat élményének minél pontosabb megragadása éppúgy alapja a hét kötetnek, mint ahogy a Proust által megalkotott impresszionista festőalak, Elstir számára az ars poetica a benyomásalapú festészet.

A festészetéről szóló fejezet, amelyik, ahogy láttuk, több szálon is kapcsolódik Prousthoz, írásművészetéhez és monumentális művéhez, további kérdéseit veti fel annak, hogy miért érezte szükségét Magyar Miklós a re-

gény elején a Proust korabeli kevésbé híres, az íróra nem különösen ható festők bemutatásának. A kötetben találkozzunk még ilyen megoldásokkal, például a párizsi zenei élet és a regénybeli zenei élet külön-külön fejezetekben való leírásakor. Fontosabbak ennél azonban talán azok a hosszabb, a már létező szakirodalom tudományos eredményeire szorosabban támaszkodó fejezetek, amelyekben Magyar a regénysorozat prózapoétikai sajátosságait vizsgálja.

Az író Marcel és a mesélő Marcel című fejezetnek például van egy *Belső monológ Az eltűnt időben* alfejezete, amelyet a szerző a belső monológ mint elbeszéléstechnikai eljárás által felvetett problémák körvonalazásával kezd, majd röviden bemutatja azokat a vitákat is, amelyek eköré szerveződnek, nemcsak a Proust-regény értelmezői körében, hanem általánosan véve is. Kitér például a klasszikus belső monológ, a tudatfolyam, a diatriba (dialógusnak álcázott monológ) és a soliloquium (monológnek álcázott dialógus) értelmezésbeli különbségeire. Ezek összegzése után tér rá csak arra, hogy a regénysorozat egyes értelmezői hol és mennyiben vélték felfedezni ennek az összetett eljárásnak a megjelenését a vizsgált sorozatban. Ebben a gondolatmenetben pedig éppen azt a „használati utasítás-szerűséget” vehetjük észre, amit korábban említettem. Ha ugyanis az olvasó először megérti, hogy hány különböző perspektívából is lehet megközelíteni az elbeszéléstechnika ezen vetületét, máris csökkenhet az a fajta nyomás, hogy az olvasás során folyamatosan észben akarja tartani, hogy az elbeszélés során éppen mit, milyen időben és kinek a perspektíváján keresztül érzékel. Sőt a fejezet lezárásaként a szerző tovább is lép, és talán kissé túlzott magabiztossággal, de nem alaptalanul jelenti ki, hogy Proust műve, noha Édouard Dujardinnek – a belső monológ „feltalálójának” – és James Joyce-nak – a tudatfolyam diadalra jutatójának – a munkássága közé esik időben, a szerző soha nem említi ebben

az abszolút önreflexív műben a belső monológ problémáját, így pedig a belső monológ gyakorlatilag kívül is esik a regény érdeklődésén.

Szintén irodalomtudományosabb megközelítésű *A klasszikus szereplőábrázolás megbontása* című fejezet, melynek erőssége, hogy a szerző számos, a regényből vett idézetet hoz, és azokat konkrétan magyarázza is. Itt sem marad el a regényt a szereplőábrázolás szempontjából értelmező Proust-kutatók eredményeinek bemutatása, és az azok között felfedezhető, nem egyszer kizáró ellentétek magyarázata. Ezek összevetése és az ezekből levont következtetések alapján jut el a szerző ahhoz a saját következtetéséhez, miszerint Proust karakterábrázolása esetében az újdonság a szereplőcsoport kétosztatóságában rejlik. A főszereplők ugyanis tudatában vannak saját személyiségük változásának, befelé fordulók, önelemzők, érzékelik a személyiségük integritását veszélyeztető tényezőket, így pedig mindenképpen kívül esnek azon a kategórián, amit típusnak lehetne nevezni. Ott vannak ugyanakkor az epizód- és mellékszereplők, akik személyiségük változásait, amennyiben van ilyen, nem tudatosítják magukban, ezért ők sokkal közelebb állnak a 19. századi regény tipikus alakjaihoz. A szereplőknek ez a két kategóriába sorolása, mondja Magyar, nem csupán a típus körüli viták ellentmondásait oldhatja fel, hanem a személyiség felbomlásának problematikájára is választ adhat. S noha ennek a következtetésnek a második fele ismét kicsit nagyvonalúnak tűnik, abban egyetérthetünk, hogy a szereplőknek az önmagukban és önmagukhoz képesti elemzésében, nem pedig a már létező típusokkal való összehasonlításban lehetséges felfedezni folyamatában a személyiségnek nemcsak a változásait, hanem annak is a nagyon egyéni útjait, hogy egyáltalán mi a személyiség, mitől függ, és mi az, ami már változásnak minősül a személyiség esetében, s mondjuk nem csak egy egyszeri válaszreakciónak egy külső vagy belső körülményre.

A személyiségábrázolás problematikájának vizsgálata után Magyar még kitér a hasonlat, a metafora és a zeneiség szerepére Proust írásművészetében. Ez a fejezet azonban némileg felsorolásszerű, s többnyire azoknak a gondolatoknak a kifejtése és példázása, amelyeket a zene és a festészet kapcsán fentebb már említettem. Utána egy tematikusabb fejezet következik, ahol a szerelem, a féltékenység és a szenvedés témáit járja körül a szerző a regényben és Proust életében, majd később *A tékozló Proust* címen kitér az író vagyonkezelési alkalmatlanságára, utoljára pedig Céleste Albaret-nak, Proust szeretett bejárónőjének alakjáról ír hosszan a szerző. Úgy látszik tehát, hogy a könyvnek van egyfajta hármasszátatúsága, egyben keretes jellege. A mű első fejezetei messziről indítanak, inkább az író világával foglalkoznak, a könyv középső része jobban ráközelít a regényre, itt jelennek meg azok a fejezetek is, amelyek irodalomtudományos szempontból problematizálják a regénysorozat sajátosságait. A kö-

tet vége pedig ismét távolabb kerül a regénytől, és Proust életkörülményeiről ír anélkül, hogy ezt kötné annak írásaihoz.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy Magyar Miklós műve nem egy szigorú módszertant követő, minden részletében tudományosan alátámasztott elemzés. Sokkal inkább olyan alkotás, amelyik valamelyest minden oldalról megmutatja a híres és „hírhedt” szerzőt és regénysorozatot. Ezáltal jó kiinduló olvasmánya lehet azoknak, akik elkezdenék olvasni *Az eltűnt idő nyomában*t, másfelől pedig hasznos lehet azoknak is, akik már olvasták a sorozatot vagy annak egyes darabjait, és egy-egy konkrét névnek, említett festménynek vagy zeneműnek, estleg helyszínek szeretnének jobban utánajárni. A művet tudományos érdeklődéssel kézbe vevők ezenkívül három és fél oldalas irodalmi jegyzéknek örülhetnek, ahol a szerző olyan magyar és idegen szerzők műveit listázza, akik fontos szerepet tölthettek és töltenek be a Proust-kutatásban.

